

Мукачівський державний університет

Гуманітарний факультет

Кафедра психології

Дипломна робота

ОС «Бакалавр»

на тему: Психологічні аспекти шкільного булінгу

**Виконав: студент 5 курсу,
групи ПП-51(з), напряму підготовки
6.030103 «Практична психологія»**

Карпинець В.О.

Керівник: Орос О.Б.

Рецензент: Ярема О.М.

Мукачево - 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ БУЛІГУ У ШКОЛІ	
1.1. Поняття та основні форми шкільного булінгу.....	6
1.2. Дослідження проблеми булінгу у вітчизняній та зарубіжній психології	14
1.3. Особливості формування колективу молодших школярів та психологічний мікроклімат.....	23
РОЗДІЛ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ БУЛІГУ В СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	
2.1. Обґрунтування методик емпіричного дослідження	37
2.2. Аналіз результатів дослідження булінгу серед дітей молодшого шкільного віку	41
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. У продовж останніх років у нашому суспільстві разом із кризовими явищами поширилися й прояви шкільного насильства. Аналіз науково-психологічної літератури засвідчує, що в сучасних освітніх закладах спостерігається зростання кількості випадків свідомого жорстокого ставлення з боку старших і сильніших учнів та вчителів до менших і слабших членів шкільного колективу. Зовнішніми джерелами насильства для дітей часто стають дорослі (батьки, родичі, сусіди, випадкові знайомі), які мають психологічні проблеми, а також педагоги. Тому одним із першочергових завдань психолого-педагогічної науки є пошук дієвих засобів і методів його профілактики і корекції з метою попередження й послаблення впливу на освітнє середовище.

Вперше шкільне насильство як самостійний об'єкт наукового дослідження з'явилося в працях скандинавських учених (Д. Ольвеус, К.Лагерспетц, А.Пікас, Е. Роланд, П. Хайнеманн та ін.). Головна увага приділялася вивченню психологічної природи цькування, опису видів, форм, а також розробці комплексу заходів щодо запобігання й зниження його поширеності.

Аналіз наукової літератури свідчить, що у вітчизняній психологічній науці вивчення проблеми шкільного насильства є фрагментарним. Водночас на сучасному етапі розвитку психології можна спостерігати помітне зростання зацікавленості до цієї тематики в працях багатьох дослідників, а саме: М. Алексеєнко, О. Бовть, К. Дамбах, Д. Дікова-Фаворська, О.Дроздов, Е.Дубровська, Н. Жигайло, В. Жуковський, Н. Зимівець, М.Іванчук, З.Карпенко,Е. Кіричевська, Я. Колодзейчик, К. Коруба, С.Максименко, Н.Максимова, Ю. Малієнко, І. Мамайчук, В. Моргун, В.Москалець,О.Паркулаб, І. Пасічник, М. Смірнова, О. Татенко, Т. Титаренко, С.Томчук, Л.Шинкарук-Корзун, Н. Чепелева, М. Ясеновська, Т. Яценко та ін.

Прояви насильства в освітньому середовищі стали предметом наукових розвідок таких відомих учених, як М. Алексеєнко, К.Дамбах, Д.Дікової-

Фаворської, Є. Дубровської, Е. Кіричевської, Я. Колодзейчик, К.Коруби, О. Маланцевої, Д. Ольвеуса, Е. Чемеровської-Коруби, М. Ясеновської та ін.

Разом із тим поза увагою дослідників залишається феномен насильницької поведінки в освітньому середовищі. Наразі недостатньо дослідженими є підходи, методи та засоби психологічної профілактики шкільного насильства в учнів молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні аспекти шкільного булінгу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади булінгу у сучасній психологічній літературі;
2. Розкрити психологічні аспекти булінгу серед дітей молодшого шкільного віку;
3. Емпірично дослідити особливості прояву шкільного булінгу серед учнів початкових класів.

Об'єкт дослідження – шкільний булінг. **Предмет** дослідження – психологічні аспекти булінгу серед дітей молодшого шкільного віку.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано такі методи дослідження:

- теоретичні: системно-структурний і порівняльний аналіз наукової літератури для визначення понять та теоретичних основ вивчення проблеми дослідження;

- емпіричні: метод соціометрії, тест-опитувальник «Драматичний трикутник» О.Ю. Ніконової на основі моделі аналізу відносин С. Карпмана, проєктивний тест «Кактус» М.А. Панфілової, експеримент на заздрисність.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі шкіл м. Мукачево. Вибірку дослідження склали 100 учнів загальноосвітньої школи, з 2 по 4 класи, 42 дівчинки й 58 хлопчиків.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть бути використані педагогами та шкільними психологами з метою подолання та попередження мобінгу в учнівському колективі.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі було розглянуто теоретичні засади вивчення булінгу в учнівському колективі, зокрема серед дітей молодшого шкільного віку. Досліджено прояви та психологічні характеристики булінгу в учнівському колективі та проаналізовано особливості функціонування та психологічного клімату в молодшій школі.

Таким чином, булінг – умисна поведінка, що не носить характеру самозахисту і не санкціонована нормативно-правовими актами держави, тривале фізичне або психологічне насильство з боку індивіда або групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) відносно індивіда, і яке відбувається переважно в організованих колективах з певною особистою метою (наприклад, бажання заслужити авторитет). Найчастіше мова йде про відносини, що складаються в дитячому середовищі, але булінг нерідко практикують і дорослі.

Специфічність булінга на відміну від інших форм агресії полягає у відсутності причин для конфлікту, приховуванні від оточуючих ситуації, що відбувається, витончених засобів цькування [3].

Відповідно до думки більшості дослідників, булінг включає чотири головних компоненти: 1) це агресивна й негативна поведінка; 2) вона здійснюється регулярно; 3) вона відбувається у стосунках, учасники яких мають неоднакову владу; 4) ця поведінка є навмисною.

Причини булінгу пов'язуються як із зовнішніми факторами (ситуацією взаємодії, соціально-демографічними особливостями однокласників, поведінкою дорослих), так і з особистісними особливостями самих дітей, включених у ситуацію шкільного цькування. Деякими науковцями виділяється три основних причинних фактори булінгу: у дитини немає друзів; вона спілкується з тими, хто не може їй допомогти або захистити; вона не

приймається групою однолітків. Серед біологічних факторів називаються інстинкти, зокрема потяг до агресії, що на думку З.Фрейда і його послідовників, багато в чому визначає поведінку людини.

Результати діагностичного дослідження показують, наскільки поширене насильство серед дітей молодших класів. Підрахунки виявили, що свідками шкільного насильства хоча б один раз були 36 (34%) учнів. Однак реальний відсоток може бути і вищим, бо одна частина дітей взагалі не відповіли на це запитання (хоча визнали, що самі можуть застосовувати насильницькі дії стосовно однокласників), а інша – могла давати соціально бажані відповіді. Аналіз поширеності форм булінгу серед учнів молодшої школи виявив, що найчастіше дітьми використовуються заборони та ігнорування, які є найбільш прихованою формою цькування, на другому місці за частотою використання знаходяться вербальні знущання та моральне пригнічення, і найрідше діти вдаються до фізичних знущань.

Аналіз зв'язків схильності до булінгу з соціальною роллю дозволив виявити, що використання вербальних знущань прямо пов'язане із соціальною роллю агресора ($R=0,37$, $p<0,001$), прояв фізичних знущань – з роллю як жертви ($R=0,29$, $p=0,003$), так і агресора ($R=0,48$, $p<0,001$), моральне пригнічення прямо корелює з роллю агресора ($R=0,38$, $p<0,001$), та заборони й ігнорування також прямо пов'язані з агресивною соціальною роллю ($R=0,43$, $p<0,001$).

Згідно з результатами дослідження, діти схильні до використання вербального булінгу через те, що таке цькування є зручним засобом підвищити власний ієрархічний статус, якому вони надають велику значущість.

Стати жертвою може стати хто завгодно. Як сильний, багато знаючий і мотивований до навчання учень, так і слабкий у навчанні, тихий. Але модна виокремити основні характеристики жертви : той учень, кого однокласники не визнають «своїм»; кого однокласники вважають дивним; кого однокласники вважають «не таким як усі», це: некрасиві діти з дефектами зору, слуху; дуже високі або дуже маленькі діти; які мають дефекти ходи, мови

та ін.; слабкі та вразливі; дивні діти; більше емоційні або меланхолійні; відрізняються від інших дітей своїм одягом; відрізняються від інших дітей своїм акцентом; відрізняються від інших дітей здібностями до навчання.

Беручи до уваги зазначене вище, можна рекомендувати в роботі щодо попередження і подолання булінгу дотримуватися наступного алгоритму:

1. Створення умов недопущення явища.
2. Діагностика наявності мобінгу та його реальних і потенційних жертв.
3. Профілактична робота з колективом й особами, в яких є висока ймовірність стати об'єктом явища.
4. Швидке і грамотне роз'єднання жертви з відповідними стресовими впливами.
5. Індивідуальна та групова психологічно-корекційна робота з жертвами мобінгу і колективом, в якому зародилось явище.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>